

به نام خداوند بخشنده مهربان

مجموعه آثار علوم پزشکی
دانشمندان اسلامی و ایرانی

تحقیق، گردآوری و تدوین:

محمدرضا شمس اردکانی، حامد عابدتاش،

شیرین اردشیر روحانی فرد، عبدالعلی محقق زاده

عنوان و نام پدیدآور	: مجموعه‌ای از آثار علوم پزشکی دانشمندان اسلامی و ایرانی = A collection of medical sciences treatises of Islamic and Iranian scientists
مشتق از نشر	: برای فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران.
ملاحظات ظاهری	: تهران: مهیا؛ دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
شابک	: ۵۱۰ ص - نمونه (بفتنی رنگی)؛ ۲۸×۲۱ سم.
وضعیت فهرست نویسی	: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۷۷-۰۴-۷
داشت	: قاپا (برون سپاری)
پدیدداشت	: بیسی - فارسی
یادداشت	: تحقیق، گردآوری و تدوین: محمدرضا شمس‌اردکانی؛ سامند عابدنانش، شیرین اردشیر روحانی فرد، عبدالعلی محقق زاده.
موضوع	: نشان
موضوع	: خانه پزشکی آمریکا (آمریکا) - فهرست‌ها
موضوع	: پزشکی اسلامی - نسخه‌های خطی
موضوع	: نسخه‌های خطی - ایران - فهرست‌ها
موضوع	: نسخه‌های خطی - ایالات متحده - واشینگتن (دی. سی.) - فهرست‌ها
شناخت افزوده	: شمس‌آورده - محقق (۱۳۹۱) - گردآورنده
شناخت افزوده	: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
رده بندی کنگره	: ۶۶۱.۲۲ - ۳۶۲
رده بندی دبری	: ۶۱۱.۳۱

مجموعه‌ای از آثار علوم پزشکی دانشمندان اسلامی و ایرانی

تحقیق، گردآوری و تدوین: محمدرضا شمس‌اردکانی، سامند عابدنانش، شیرین اردشیر روحانی فرد، عبدالعلی محقق زاده

شیرین اردشیر روحانی فرد، عبدالعلی محقق زاده

ناشر: مهیا

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۳

شمارگان: ۵۰۰ جلد

بها: ۴۹۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۷۷-۰۴-۷

تلفن: ۶۶۴۰۶۴۷۷

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ گذشته سرزمین و تمدن ما نشان می دهد ایرانیان پیش از حرقوم و تمدن دیگر در کلون دانش پزشکی دوره اسلامی نقش داشته اند. این نقش را می توان از جنبه های گوناگون بررسی کرد و البته اثبات نمود. آثار نشان می دهد بیشترین تعداد پزشکان در حوزه تمدن اسلام از ایرانیان بوده اند و مهمترین کتب پزشکی نیز بوسیله ایرانیان تألیف شده که از میان آن ها نقطه کافی است از قانون ابن سینا بگیریم. دانش پزشکی اسلامی بوسیله ایرانیان به هندوستان انتقال یافت و بر اساس همین انتقال بود که این دانش بایکی از مهمترین حوزه های دگر دانش پزشکی معنی پزشکی هندی در هم آمیخت.

کوشش استثنای میراث گذشته دانش پزشکی اسلام و ایران از هر طریق که باشد کار پسندیده و مهمی است. کتب حاضر نیز با توجه به همین اهمیت است. بخشی بخشی کوچک از میراث عظیم دانش پزشکی دوره اسلامی و در جهت معرفی تعدادی از آثار پزشکی دوره اسلامی که در این کتاب مجموعه امرا نگه داری می شوند تهیه شده است. گردآوری آثاری از این دست فریادنگان جامد ما را با دانش گسترش آثار پزشکی دوره اسلامی و در این اسر حمان آشناساخته و این موضوع به خودی خود کام همی در تلفیق روح خود باوری و هویت بخشی به جامد است.

از دیگر سو کتب حاضر بخشی از مجموعه ای چند جلدی است که با حمایت باور و مسنوی فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران در جهت گسترش مطالعات عمیق و پایه در زمینه دانش پزشکی دوره اسلامی تهیه شده است. بدون تردید ادامه این حرکت میمون فرهنگی طی چند سال آینده جامد ما را با دانش ادبیاتی عمیق، مستغن و کامل خواهد داد. در جهت این امر از گذشته علمی مان روبرو خواهد کرد. بنابراین باید از هم اکنون مقرر آن روز بود.

لازم است از پدید آورندگان این اثر از شنید و نیز فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران که امکان انتشار این مجموعه را فراهم آورده و تشکر و قدردانی نمود.

دکتر علی اکبر ولایتی

رئیس گروه طب اسلامی - طب سنتی

فرهنگستان علوم پزشکی

In The Name of Allah, most Gracious, Most Merciful

Our country and civilization's past history shows that the Iranians have played role in the formation of the medical science of the Islamic era more than any other nation and civilization. This role can be observed from different aspects. Statistics shows that most physicians in the Islamic period were Iranians and that the most important medical books were written by the Iranians, which seems to be enough only to name Avicenna's Canon of Medicine as an example. Islamic medical science was transported to India by Iranians and thus caused the combination of the two schools of medicine.

It is important and admirable to take an effort in order to introduce the past heritage of Islamic and Iranian medical science in any way possible. This book has been prepared for the same important reason in order to introduce a small part of the great medical science heritage of the Islamic era and to introduce some of the Islamic medical manuscripts kept in the Library of Congress of the United States. Gathering and collecting such works will make our society's intellectuals get more familiar with the vast spread of the medical works of the Islamic era, all over the world. This book itself is an important step in building self-esteem and strengthening national identity in the society.

On the other hand, this book is only a part from a big collection which has been provided by the material and spiritual aids of the Islamic Republic of Iran's Academy of Medical Science. Undoubtedly; continuing this blessed cultural move in the next coming years, will face our society with deep, correct and accurate literature in order to defend our bright and glorious scientific backgrounds. We should wait for that day to come in the near future.

At the end I see it necessary to thank those who created such a work and to appreciate the Islamic Republic of Iran's Academy of Medical Science which made the publication of this precious collection possible.

Dr.A.A.Velayati
Head of the Islamic and Traditional Medicine Department
Academy of Medical Sciences
Islamic Republic

تلاش با اقدامات و آثار بی نظیر دانشمند فرزانه،

استاد و دکتر حسن تاجبخش،

عرصه‌ی تاریخ پزشکی اسلام و ایران همواره راکشای
پیشروگان بوده است. این اثر به محضر ایشان تقدیم می‌گردد.

This is dedicated to wise scientist,
PROFESSOR DR. HASAN TAJBAKHSH,
for his educational activities and unique works
in the field of medical history of Islam and Iran,
who have ever been leader for researchers.

پیش گفتار

دست یابی به آثار دانشمندان اسلامی و ایرانی از اهمیت زیادی در شناسایی کامل و روشن شدن سهم ایشان در پیشبرد دانش بشری و در نهایت تاریخ علم دارد. بدون شک دانشمندان اسلامی و ایرانی همانند سایر دانشمندان تنها مترجمان، حاملان یا ناقلان دانش یونان نبوده اند، هر چند بدیهی است دانش یونانی نیز ریشه در دانش های پیشین از خود دارد. ابن ابی اصیبه به صراحت در کتاب «عیون الانباء فی طبقات الاطباء» ذکر می کند: «طبیب سیراث مطلوب حمدی فرزندان آدم است و هر قومی در این میراث سهمی دارد» و اخوانی نیز در کتاب «مدارج السعادات فی الطب» چنین می گوید: «من بسیار علاج کردم بدین بیماری و با و حرج این جا ذکر می کنم آن است از وی من است و اما آنچه مرا به وی تجربت نیست یاد کنم» و مسلمان بررسی موشکافان از آثار به جای مانده از متفقدان به روشن شدن این مهم خواهد انجامید. بی تردید بخش اعظم و فاحشتری از آثار علوم پزشکی را دانشمندان اسلامی و ایرانی زینت بخش موزه های کشورهای دیگر است و در این میان دانشمندان و آکا حان و کما دانشمندان از این آثار را شناسایی و با دقت که داری می کنند که جای تقدیر بسیاری دارد.

مجموعه ی کتابخانه ی ملی پزشکی ایالات متحده ی آمریکا در دست داشتن آثار پزشکی و علوم مربوط به کشورهای اسلامی به زبان فارسی و عربی از اهمیت خاصی برخوردار است. این کوشش سعی شده است تا با گردآوری مجموعه تصاویر و توضیحات مربوط به نسخ های خطی موجود در کتابخانه ایفترنت از کتابخانه ی ملی پزشکی ایالات متحده ی آمریکا کامی هر چند کوچک در مسیر آشنایی و شناسایی و علاقه مندان برداشته شود. در تهیه ی این مجموعه تلاش بر این بوده است تا بخشی از مطالب که قابل استفاده اند، ارائه شود و از ذکر تانی های درون ساعی، مطالب مشکوک و سایر مطالب کم اهمیت خودداری شود. امید است در آینده ی نزدیک شاهد فراهم شدن مجموعه ای مشابه از آثار به جای مانده در موزه های کشورهای اسلامی باشیم.

PREFACE

Access to Iranian and Islamic scientists' works has an important role in the complete identification and brightening of their participation in the progress of human science and consequently history of science. No doubt, Islamic and Iranian scientists were not only translators or quoters of Greek science, similar to other world scientists. However, it is appeared that the Greek science has a root in pre-sciences before itself.

Ibn Abī Usaybi'ah has represented clearly in his book *Uyūn al-Anbā' fī Ṭabaqāt al-Aṭebbā'*: "medicine is a favorite heritage of all the human being and each tribe has a share in this heritage" and Akhaveini also has said in his book *Hedāyat al-Muṭeallemīn fī al-Ṭīb*: "I have cured many diseases and that I have mentioned here is my experience and what I have not experienced about, didn't mentioned", therefore survey of remaining treatises and their various versions will brighten the truth. Doubtless, part of the great and glorious collection of medical sciences' works of Islamic and Iranian scientists decorate the museums of countries abroad. Scientists and informed people identify these works and preserve them which are highly appreciated.

The collection of the United States National Library of Medicine (NLM) is highly important due to medical and related treatises belonging to Islamic countries in Persian or Arabic languages. By collecting the series of pictures and explanations of the original versions available on worldwide net from NLM, it took a step toward familiarizing the scientists. For providing this collection, we tried to offer the useful subjected-matters, not intra-site address or insignificant or doubtful subjects. Hopefully in the near future, we could perceive providing similar collections from the Islamic museums.

TABLE OF CONTENTS

فهرست مطالب

Subject	Page	صفحه	عنوان
Monographs	1	۱	نگارخانه
Epitomes	81	۸۱	مختصرات
Encyclopedias	93	۹۳	دایرة المعارف
Encyclopedias Commentaries	161	۱۶۱	شرح دایرة المعارف
Medical Therapeutics	193	۱۹۳	درمان
Pharmaceutical Sciences	241	۲۴۱	علوم دارویی
Dietetics and Regimen	309	۳۰۹	علم تغذیه و پرهمیز غذایی
Translations of Earlier Greek Sources	357	۳۵۷	ترجمه و شرح مرجع های اولیه ی یونانی
Medical Poetry	383	۳۸۳	شعر پزشکی
Prophetic Medicine	425	۴۲۵	طب نبوی
Chemical Medicine	449	۴۴۹	طب شیمیایی
Plaque	457	۴۵۷	طاعون
Magical/Astrological Medicine	465	۴۶۵	پزشکی طالع بینی
Index	473	۴۷۳	اعلام